και στην περίπτωση που η επιστροφή άλλων φόρων, τελών ή επιβαρύνσεων που εισπράχθηκαν κατά παράβαση του εθνικού δικαίου υπόκειται στις ίδιες περιοριστικές προϋποθέσεις.

Mertens de Wilmars Koopmans Bahlmann Galmot

Pescatore Mackenzie Stuart O'Keeffe Due Everling

Δημοσιεύτηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 9 Νοεμβρίου 1983.

Κατ' εντολή του γραμματέα

H. A. Rühl

Κύριος υπάλληλος διοικήσεως

Ο πρόεδρος

J. Mertens de Wilmars

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ G. FEDERICO MANCINI ΠΟΥ ΑΝΑΠΤΥΧΘΗΚΑΝ ΣΤΙΣ 27 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1983 [1]

Κύριε πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,

1. Η παρούσα προδικαστική υπόθεση αφορά μια ιδιαίτερη πλευρά του καθεστώτος που διέπει την απόδοση εισαγωγικών δασμών που εισπράττονται από τις εθνικές αρχές αντίθετα προς τους κοινοτικούς κανόνες. Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η απουσία ειδικής κοινοτικής ρυθμίσεως επιτρέπει στα κράτη να καθορίζουν τις διατυπώσεις της αποδόσεως αυτής. Η εξουσία τους αυτή πάντως υπόκειται σε περιορισμούς, τους οποίους το Δικαστήριο, αρχής γενομένης με την απόφαση Just (27. 2. 1980, υπόθεση 68/79, Racc. 1980, σ. 501), εταύτισε με την αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων και την υποχρέωση να εξασφαλίζεται η πραγματική άσκηση του δικαιώματος επιτεύξεως της αποδόσεως, δικαιώματος, υπογραμμίζω, κοινοτικής προελεύσεως. Σήμερα ζητείται από το Δικαστήριο να αποφανθεί αν στους ανωτέρω περιορισμούς υπόκειται εθνική κανονιστική ρύθμιση, σύμφωνα με την οποία, η απόδοση οφείλεται μόνο στον *solvens* που αποδεικνύει εγγράφως ότι δεν επέρριψε την συνισταμένη στον αχρεωστήτως εισπρα-

1 — Μετάφραση από τα ιταλικά.

χθέντα δασμό επιβάρυνση στους τρίτους που απέκτησαν το εμπόρευμα. Στην προκειμένη περίπτωση, η εν λόγω κανονιστική ρύθμιση ανάγεται στα 1982 και είναι ιταλική· αλλά οι απαντήσεις που θα δώσει το Δικαστήριο στο παραπέμπον δικαστήριο θα έχουν επίσης επιπτώσεις στη γαλλική έννομη τάξη, στην οποία εισήχθη ανάλογη ρύθμιση δύο έτη ενωρίτερα, δηλαδή αμέσως μετά την έκδοση της αποφάσεως που ανέφερα πιο πάνω.

Συνοψίζω τα πραγματικά περιστατικά. Η διοικητική κωδικοποίηση των νόμων περί υγειονομικού ελέγχου, που κυρώθηκε με το βασιλικό διάταγμα 1265 της 27ης Ιουλίου 1934, προέβλεπε στο άρθρο 32 την υποχρέωση υποβολής σε υγειονομικό έλεγχο των εισαγομένων στην Ιταλία ζώων, κρεάτων, προϊόντων και καταλοίπων ζωϊκής προελεύσεως καθώς και των εξαγομένων ζώων. Ο έλεγχος «υπέκειτο στην καταβολή παγίου τέλους από τους εξαγωγείς και τους εισαγωγείς, κατά το μέτρο που οριζόταν» στον πίνακα ο οποίος ήταν συνημμένος στο κωδικοποιημένο κείμενο (βλ. ανωτέρω άρθρο 32, τέταρτη παράγραφος). Ο πίνακας τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε επανειλημμένα, τελευταία με το νόμο 1239 της 30ής Δεκεμβρίου 1970. Με την απόφαση 163 της 19ης Δεκεμβρίου 1977, το ιταλικό συνταγματικό δικαστήριο κήρυξε παράνομο το άρθρο μόνο του νόμου αυτού και γενικά τον πίνακα των τελών υγειονομικού ελέγχου για τα προϊόντα που εμπίπτουν στους κανονισμούς 804 και 805 του Συμβουλίου, της 27ης Ιουνίου 1968, οι οποίοι αναφέρονται στην κοινή οργάνωση αγοράς στους τομείς του γάλακτος, των γαλακτοκομικών προϊόντων και του βοείου κρέατος.

Κατόπιν της αποφάσεως αυτής, η εταιρεία San Giorgio SpA, επιχείρηση γαλακτοκομίας στο Locate Triulzi με έδρα το Μιλάνο, άσκησε προσφυγή ενώπιον του Tribunale του Trento παραπονούμενη ότι μεταξύ 1974 και 1977 κατέβαλε αχρεωστήτως τέλη υγειονομικού ελέγχου κατά την εισαγωγή γαλακτοκομικών προϊόντων από χώρες της ΕΟΚ και ζητώντας να προβεί η διοίκηση οικονομικών στην επιστροφή τους. Με απόφαση της 4ης Ιουνίου 1982, ο πρόεδρος του Tribunale έκανε δεκτό το αίτημα, διατάσσοντας τη διοίκηση οικονομικών να καταβάλει στην προσφεύγουσα ποσό 65 εκατομμυρίων ιταλικών λιρετών περίπου και επιτρέποντας την προσωρινή εκτέλεση της αποφάσεως. Στις 16 Ιουλίου 1982, η διοίκηση οικονομικών άσκησε ανακοπή και υπέβαλε αίτηση αναστολής της προσωρινής εκτελέσεως. Προς το σκοπό αυτό επικαλέστηκε το άρθρο 10 του νομοθετικού διατάγματος 430 της 10ης Ιουλίου 1982, που εν τω μεταξύ είχε τεθεί σε ισχύ και απέκλειε την επιστροφή όταν η επιβάρυνση είχε επιρριφθεί σε άλλα πρόσωπα. Με διάταξη της 23ης Ιουλίου 1982, ο πρόεδρος ανέστειλε την εκτέλεση της ανωτέρω διαταγής πληρωμής και, κατ' εφαρμογή του άρθρου 177 της συνθήκης ΕΟΚ, υπέβαλε στο Δικαστήριο τα ακόλουθα ερωτήματα:

1) Ζητείται από το Δικαστήριο να διευκρινίσει, προς διασάφηση ή, αν συντρέχει περίπτωση, προς συμπλήρωση της νομολογίας του όπως διαμορφώθηκε ιδίως με τις αποφάσεις της 27ης Μαρτίου 1980 επί της υποθέσεως 61/79 (υπουργείο οικονομικών κατά εταιρείας Denkavit), της 10ης Ιουλίου 1980 επί της υποθέσεως 811/79 (υπουργείο οικονομικών κατά εταιρείας Ariete) και της 10ης Ιουλίου 1980 επί της υποθέσεως 826/79 (υπουργείο οικονομικών κατά εταιρείας MIRECO):

α) αν εθνικός νόμος που (κατά παρέκκλιση από τους γενικούς κανόνες που διέπουν την απόδοση του αχρεωστήτως καταβληθέντος) θέτει ως προϋπόθεση για την επιστροφή ορισμένων τελών (μεταξύ των οποίων, ιδίως, των τελών υγειονο-

μικού ελέγχου) που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως, αντίθετα προς τους ορισμούς του κοινοτικού δικαίου, ως επιβαρύνσεις ισοδυνάμου αποτελέσματος προς δασμούς, την απόδειξη ότι δεν επερρίφθησαν σε άλλα πρόσωπα, ο νόμος δε αυτός δεν θέτει απεναντίας την ίδια προϋπόθεση για την απόδοση κάθε άλλου φόρου, δασμού ή επιβαρύνσεως που καταβλήθηκε αχρεωστήτως, πρέπει να θεωρηθεί ότι εισάγει διακρίσεις, αντίθετα προς τις αρχές της κοινοτικής έννομης τάξης· και αν είναι ουσιώδες το γεγονός ότι οι επιβαρύνσεις τις οποίες αφορά ο ανωτέρω κανόνας καταβλήθηκαν στην πραγματικότητα αχρεωστήτως μόνο γιατί αντίκειται προς κοινοτικό κανόνα·

6) αν η αρνητική έγγραφη απόδειξη η οποία, σύμφωνα με τον ανωτέρω εθνικό νόμο, αποτελεί τη μόνη προϋπόθεση για την απόδοση των επιβαρύνσεων που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως, καθιστά «πρακτικώς αδύνατη την άσκηση των δικαιωμάτων που τα εθνικά δικαστήρια είναι υποχρεωμένα να διασφαλίζουν».

2) Αν από την 1η Ιουλίου 1980, ημερομηνία ενάρξεως της ισχύος του κανονισμού 1430/79 του Συμβουλίου, της 2ας Ιουλίου 1979, περί της επιστροφής ως αχρεωστήτως εισπραχθέντων ή της διαγραφής χρέους εισαγωγικών ή εξαγωγικών δασμών, που κατά τη διατύπωση του άρθρου 1, παράγραφος 2, εφαρμόζεται στους δασμούς και τις *επιβαρύνσεις ισοδυνάμου αποτελέσματος,* θεσπίστηκε για πρώτη φορά κοινοτικό σύστημα που ρυθμίζει την απόδοση των αχρεωστήτως καταβληθέντων τελών, χωρίς να προβλέπει καμία εξαίρεση για την περίπτωση της επιρρίψεως της επιβαρύνσεως σε άλλα πρόσωπα· αν το σύστημα αυτό υπερισχύει έναντι κάθε άλλου εθνικού νόμου, προγενέστερου ή μεταγενέστερου.

2. Η υπεράσπιση της ιταλικής κυβερνήσεως προβάλλει δικονομική ένσταση απαραδέκτου της αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως. Κατά την άποψή της, το άρθρο 177 της συνθήκης ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι της προδικαστικής αποφάσεως του Δικαστηρίου «πρέπει να προηγείται η λήψη, εκ μέρους των εθνικών δικαστηρίων, μέτρου που έχει το χαρακτήρα αποφάσεως»· κατά συνέπεια, «όταν το μέτρο που πρέπει να ληφθεί στο πλαίσιο της κύριας υποθέσεως δεν είναι ικανό να προδικάσει την απόφαση επί της διαφοράς», πρέπει προφανώς να θεωρηθεί αλυσιτελής η «προηγούμενη επίλυση του ζητήματος κοινοτικού δικαίου». Η ουσία της προκειμένης περιπτώσεως — καταλήγει η καθής κυβέρνηση — συνίσταται ακριβώς στο ότι πράγματι, σύμφωνα με τα άρθρα 633 και επόμενα του ιταλικού κώδικα πολιτικής δικονομίας, ο πρόεδρος του δικαστηρίου που επελήφθη υποθέσεως στα πλαίσια συνοπτικής διαδικασίας δεν εκδίδει απόφαση, η οποία υπάγεται στην αρμοδιότητα του πολυμελούς δικαστηρίου, αλλά λαμβάνει απρόσβλητο μέτρο (διαταγή ή διάταξη, αναλόγως του αν το μέτρο λαμβάνεται πριν ή μετά την άσκηση ανακοπής από τον οφειλέτη: βλ. άρθρα 642 και 648 του κώδικα πολιτικής δικονομίας) το οποίο συνεπώς δεν έχει το χαρακτήρα αποφάσεως.

Η ένσταση δεν είναι βάσιμη. Η προτεινόμενη από την ιταλική κυβέρνηση ερμηνεία του άρθρου 177 είναι αδικαιολόγητα συσταλτική και έρχεται σε αντίθεση με τη λειτουργία που η συνθήκη επιφυλάσσει στην προδικαστική παραπομπή. Όπως είναι γνωστό, σκοπός του θεσμού αυτού είναι να αποφεύγεται η εκ μέρους εθνικού δικαστηρίου έκδοση αποφάσεως αντίθετης προς το κοινοτικό δίκαιο: με άλλους λόγους, να αποφεύγεται το να εφαρμόζει εθνικό δικαστήριο σε συγκεκριμένη περίπτωση εσωτερικές διατάξεις ασυμβίβαστες με την κοινοτική έννομη τάξη και να αγνοεί έτσι την υπεροχή της τάξεως αυτής έναντι των εθνικών συστημάτων. Και επειδή οποιαδή-

ποτε απόφαση που προέρχεται από δικαιοδοτικό όργανο και έχει επίπτωση στη νομική κατάσταση των διαδίκων μπορεί να συνεπάγεται την εφαρμογή κοινοτικών κανόνων, οι αρχές που ανέφερα συνεπάγονται ότι η αρχή η οποία καλείται να εκδώσει απόφαση έχει την ευχέρεια να απευθυνθεί στο Δικαστήριο στα πλαίσια του άρθρου 177.

Αυτός είναι και ο πάγιος προσανατολισμός του Δικαστηρίου: πράγματι, το Δικαστήριο επανειλημμένα θεώρησε παραδεκτά τα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλαν ιταλικά δικαστήρια στα πλαίσια συνοπτικών διαδικασιών. Υπενθυμίζω παραδείγματος χάριν την απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 1970 στην υπόθεση 33/70, SACE κατά ιταλικού υπουργείου οικονομικών (Racc. 1970, σ. 1213), την απόφαση της 26ης Οκτωβρίου 1971 στην υπόθεση 18/71, Eunomia κατά Ιταλίας (Racc. 1971, σ. 811) και την απόφαση της 14ης Δεκεμβρίου 1971 στην υπόθεση 43/71, Politi κατά Ιταλίας (Racc. 1971, σ. 1039).

3. Αν και αναφέρονται σε υποθετική εθνική κανονιστική ρύθμιση και στο κατά πόσο αυτή συμβιβάζεται με το κοινοτικό δίκαιο, αμφότερα τα ερωτήματα — το πρώτο απροκάλυπτα, το δεύτερο έμμεσα — σκοπό έχουν να προκαλέσουν την έκδοση αποφάσεως του Δικαστηρίου ως προς την κοινοτική νομιμότητα συγκεκριμένης διατάξεως της ιταλικής έννομης τάξης. Αντικείμενό της είναι τα όρια εντός των οποίων οι επιχειρηματίες μπορούν να ζητήσουν από τη διοίκηση οικονομικών την επιστροφή των εισαγωγικών δασμών και λοιπών επιβαρύνσεων που εισπράχθηκαν αχρεωστήτως.

Για ποια διάταξη πρόκειται; Αυτή που ισχύει σήμερα είναι το άρθρο 19 του νομοθετικού διατάγματος 688, της 30ής Σεπτεμβρίου 1982, περί κατεπειγόντων μέτρων όσον αφορά τα φορολογικά έσοδα, το οποίο μετετράπη σε νόμο με το νόμο 873 της 27ης Νοεμβρίου 1982. Πάντως, κατά το χρόνο εκδόσεως της διατάξεως περί παραπομπής το θέμα ρυθμιζόταν από νομοθέτημα τυπικά διαφορετικό: το νομοθετικό διάταγμα 430 της 10ης Ιουλίου 1982, το άρθρο 10, πρώτη παράγραφος, του οποίου όριζε ότι:

«πρόσωπο που κατέβαλε αχρεωστήτως εισαγωγικούς δασμούς, φόρους κατασκευής, φόρους καταναλώσεως ή κρατικά τέλη, έστω και πριν από την έναρξη της ισχύος του παρόντος διατάγματος, δεν δικαιούται επιστροφής των καταβληθέντων ποσών, εκτός αν συντρέχει πλάνη περί τα πράγματα, όταν η σχετική επιβάρυνση επερρίφθη κατά οποιονδήποτε τρόπο σε άλλα πρόσωπα»,

η δε δεύτερη παράγραφος προσέθετε ότι

«η επιβάρυνση τεκμαίρεται ότι επερρίφθη κάθε φορά που τα προϊόντα για τα οποία πραγματοποιήθηκε η πληρωμή μεταβιβάστηκαν, έστω και μετά από επεξεργασία, μεταποίηση, συναρμολόγηση, συναρμογή ή προσαρμογή, εκτός αν αποδειχθεί εγγράφως το αντίθετο».

Το εν λόγω νομοθετικό διάταγμα δεν μετετράπη σε νόμο από το Κοινοβούλιο και συνεπώς κατέστη ανενεργό *ex tunc* σύμφωνα με το άρθρο 77, τρίτη παράγραφος, του ιταλικού συντάγματος. Η ιταλική κυβέρνηση ωστόσο δεν εγκατέλειψε τις προσπάθειές της να εισαγάγει τις διατάξεις που μόλις προηγουμένως ανέφερα. Έτσι, κατά τη μετατροπή σε νόμο του νομοθετικού διατάγματος 486 της 31ης Ιουλίου 1982 (κατεπείγοντα μέτρα όσον αφορά τα φορολογικά έσοδα), προέτεινε τροποποίηση του άρθρου 1 του νομοσχεδίου περί μετατροπής, η οποία συνίστατο στην παρεμβολή νέου άρθρου (που οριζόταν ως άρθρο 1 — undecies, Atti Senato, περίοδος VIII, αριθ. 2000-A, ιδίως σ. 14) που επανελάμβανε τους ανωτέρω κανόνες. Επειδή όμως και το νομοθετικό διάταγμα 486

δεν μετετράπη σε νόμο και η εν λόγω τροποποίηση παρέμεινε νεκρό γράμμα, η κυβέρνηση αναγκάστηκε να εκδώσει τρίτο νομοθετικό διάταγμα, το οποίο τέθηκε σε ισχύ στις 30 Σεπτεμβρίου 1982 υπό τον αριθμό 688 και είχε καλύτερη τύχη. Μετετράπη πράγματι σε νόμο, και, όπως ήδη ανέφερα, ισχύει μέχρι σήμερα.

Το άρθρο 19 του εν λόγω νομοθετήματος επαναλαμβάνει κατ' ουσία το περιεχόμενο του άρθρου 10 του νομοθετικού διατάγματος 430. Σκόπιμο είναι να παραθέσω το κείμενό του διότι η σύμπτωση είναι προφανής, αναγνωρίστηκε δε εξάλλου από την ίδια την υπεράσπιση της ιταλικής κυβερνήσεως (6λ. παρατηρήσεις που κατέθεσε στις 29 Οκτωβρίου 1982, ιδίως σ. 10). Η πρώτη παράγραφος ορίζει λοιπόν ότι «κάθε πρόσωπο που κατέβαλε αχρεωστήτως εισαγωγικούς δασμούς, φόρους κατασκευής, φόρους καταναλώσεως ή κρατικά τέλη, έστω και πριν από την έναρξη της ισχύος του παρόντος διατάγματος, δικαιούται επιστροφής των καταβληθέντων ποσών αν αποδείξει εγγράφως ότι η αντίστοιχη επιβάρυνση δεν επερρίφθη κατά οποιοδήποτε τρόπο σε άλλα πρόσωπα, εκτός αν συντρέχει πλάνη περί τα πράγματα».

Η επόμενη παράγραφος προσθέτει:

«Η έγγραφη απόδειξη που αναφέρεται στην προηγούμενη παράγραφο πρέπει να προσκομίζεται επίσης όταν τα εμπορεύματα για τα οποία πραγματοποιήθηκε η πληρωμή μεταβιβάστηκαν μετά από επεξεργασία, μεταποίηση, συναρμολόγηση, συναρμογή ή προσαρμογή».

Όπως διαπιστώνεται, η πρώτη παράγραφος ορίζει θετικά («... δικαιούται επιστροφής ... αν αποδείξει εγγράφως») εκείνο που διατύπωναν αρνητικά οι δύο πρώτες παράγραφοι του προγενέστερου κανόνα (επαναλαμβάνω ότι η πρώτη παράγραφος όριζε ότι «... δεν δικαιούται επιστροφής ... όταν η σχετική επιβάρυνση επερρίφθη ...», η δε δεύτερη προσέθετε: «... εκτός αν αποδειχθεί εγγράφως το αντίθετο». Όσον αφορά το περιεχόμενο πάντως, η επινόηση αυτή δεν αφαιρεί και δεν προσθέτει τίποτε, διότι παραμένουν και το τεκμήριο επιρρίψεως της επιβαρύνσεως στους αποδέκτες των εμπορευμάτων και η δυνατότητα του solvens να το ανατρέψει αποδεικνύοντας το αντίθετο, αν και μόνο εγγράφως. Το ίδιο ισχύει και για τη δεύτερη παράγραφο. Αυτή ορίζει ότι η εν λόγω απόδειξη, απαραίτητη για την απόδοση του αχρεωστήτως καταβληθέντος, πρέπει να προσκομίζεται επίσης όταν το εμπόρευμα μεταβιβάστηκε: με άλλους λόγους, σε περίπτωση μεταβιβάσεως του εμπορεύματος τεκμαίρεται ότι πραγματοποιήθηκε η επίρριψη της επιβαρύνσεως. Συμπερασματικά, η νέα διάταξη αντιστοιχεί ακριβώς σε ό,τι προέβλεπε η δεύτερη παράγραφος του άρθρου 10 του διατάγματος 430.

Το γεγονός ότι ο κανόνας, αναφορικά προς τον οποίο το παραπέμπον δικαστήριο υπέβαλε τα ερωτήματά του, δεν είναι σήμερα τυπικά σε ισχύ, δεν είναι δυνατό να έχει επίπτωση στην απόφαση του Δικαστηρίου. Είναι πράγματι γνωστό ότι κατά την άσκηση της προδικαστικής αρμοδιότητάς του, το Δικαστήριο δεν αποφαίνεται επί της συμφωνίας μεταξύ εθνικού δικαίου και κοινοτικής έννομης τάξης. Το Δικαστήριο ερμηνεύει απλώς κανόνες και αρχές της τάξης αυτής (πέρα από την έκδοση αποφάσεων ως προς το κύρος κοινοτικών κανόνων), ενώ η απόφαση επί του κατά πόσο συμβιβάζεται με την κοινοτική έννομη τάξη ο εσωτερικός κανόνας που πρέπει να εφαρμοστεί για την επίλυση της διαφοράς εμπίπτει στην αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων. Επειδή στην προκειμένη περίπτωση τα ερωτήματα είναι γε-

νικού περιεχομένου, έστω και αν τα προκάλεσε συγκεκριμένη εσωτερική διάταξη, η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως παραμένει ισχυρά, ανεξάρτητα από την τύχη του κανόνα που αποτέλεσε την αιτία της. Ας προστεθεί έπειτα — και θεωρώ ότι η παρατήρηση είναι αποφασιστικής σημασίας — ότι η ιταλική έννομη τάξη περιλαμβάνει σήμερα διάταξη (το άρθρο 19 του νομοθετικού διατάγματος 688/82) που ισοδυναμεί με εκείνη την οποία έλαβε υπόψη το παραπέμπον δικαστήριο κατά το χρόνο της παραπομπής. Είναι συνεπώς βέβαιο ότι η ερμηνεία των κοινοτικών αρχών και κανόνων στην οποία καλείται σήμερα να προβεί το Δικαστήριο θα είναι χρήσιμη για την επίλυση της διαφοράς στην κύρια δίκη.

4. Περνώ έτσι στην εξέταση των ερωτημάτων. Θα ασχοληθώ καταρχάς με το δεύτερο ερώτημα, διότι αφορά τη γενικότερη των προϋποθέσεων από τις οποίες η νομολογία του Δικαστηρίου εξαρτά τη νομιμότητα εθνικής ρυθμίσεως που διέπει την απόδοση του αχρεωστήτου: την έλλειψη σχετικής κοινοτικής ρυθμίσεως. Η εξέταση του δευτέρου ερωτήματος δεν είναι δυνατό να μην προηγείται της εξετάσεως του πρώτου: πράγματι, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο ερώτημα αυτό, το πρώτο ερώτημα θα έχανε κάθε ενδιαφέρον.

Με το δεύτερο ερώτημα, ο πρόεδρος του Tribunale του Trento ερωτά αν κοινοτικός κανόνας — ο κανονισμός 1430/79 του Συμβουλίου, της 2ας Ιουλίου 1979, περί της επιστροφής ως αχρεωστήτως εισπραχθέντων ή της διαγραφής χρέους εισαγωγικών ή εξαγωγικών δασμών — έχει ρυθμίσει πλήρως τις διατυπώσεις επιστροφής επιβαρύνσεων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς δασμούς που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως, αφαιρώντας έτσι από τα κράτη κάθε άλλη κανονιστική εξουσία επί του θέματος. Ο δικαστής ερωτά ειδικότερα αν, λόγω του γεγονότος ότι ο κανονισμός 1430 δεν περιορίζει κατά κανένα τρόπο την απόδοση της επιβαρύνσεως που επερρίφθη σε άλλα πρόσωπα, αποκλείεται σιωπηρά ότι η επίρριψη συνιστά απόσβεση του σχετικού δικαιώματος· και συνεπώς αν, μετά την έναρξη της ισχύος του κανονισμού, τα κράτη μέλη μπορούν ακόμη να προσδώσουν στην επίρριψη της επιβαρύνσεως τέτοιες συνέπειες.

Η υπεράσπιση της ιταλικής κυβερνήσεως αμφισβητεί ότι ο κανονισμός 1430/79 εφαρμόζεται στην προκειμένη περίπτωση *ratione temporis.* Παρατηρεί ότι η έναρξη της ισχύος του ανάγεται στην 1η Ιουλίου 1980 (βλ. άρθρο 25), ενώ τα τέλη υγειονομικού ελέγχου των οποίων η απόδοση αποτελεί το αντικείμενο της διαφοράς επιβλήθηκαν από τη διοίκηση οικονομικών και καταβλήθηκαν από την εταιρεία San Giorgio προγενέστερα, συγκεκριμένα μεταξύ 1974 και 1977. Η παρατήρηση είναι ορθή. Ο κανονισμός θα είχε αναδρομική ισχύ και θα κάλυπτε τις εκκρεμείς διαφορές αν ήταν δυνατό να εφαρμοστεί η γνωστότατη αρχή κατά την οποία οι μεταγενέστεροι διαδικαστικοί κανόνες εφαρμόζονται, από την έναρξη της ισχύος τους, στις εκκρεμείς υποθέσεις και στις νέες δίκες. Αλλά ο κανόνας αυτός δεν είναι δυνατό να εφαρμοστεί στην προκειμένη περίπτωση επειδή, όπως εδέχθη το Δικαστήριο με την απόφαση της 27ης Μαΐου 1982 στην υπόθεση 113/81, Reichelt κατά Hauptzollamt Berlin-Süd (Συλλογή 1982, σ. 1957), ο κανονισμός 1430/79 «... περιλαμβάνει ένα πλέγμα κανόνων που αποτελούν ενιαίο σύνολο και του οποίου οι επί μέρους διατάξεις [ουσιαστικές και δικονομικές] δεν δύνανται να εξετασθούν μεμονωμένως, όσον αφορά τη διαχρονική τους ισχύ». Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι ο εν λόγω κανονισμός δεν είναι δυνατό να εφαρμόζεται στις διαφορές που αφορούν επιστροφές τελών τα οποία επιβλήθηκαν πριν από την έναρξη της ισχύος του.

Αλλά αυτό δεν είναι όλο. Ο κανονισμός 1430/79 δεν εφαρμόζεται στην περίπτωσή μας όχι μόνο *ratione temporis* αλλά και *ratione materiae.* Έχω πράγματι την άποψη ότι ο εν λόγω κανονισμός δεν έχει γενική ισχύ διότι ρυθμίζει μόνο μία σειρά ειδικών περιπτώσεων οι οποίες ανάγονται όλες σε λάθος υπολογισμού. Αλλά και αν ακόμη ο κανονισμός ήταν εξαντλητικός και ρύθμιζε κάθε μορφή αποδόσεως των αχρεωστήτως καταβληθέντων, θα ήταν αυθαίρετο να συναχθεί, μόνο επειδή η επίρριψη της επιβαρύνσεως δεν προβλέπεται, ότι αυτός ο λόγος αποσβέσεως του δικαιώματος επιστροφής είναι ασυμβίβαστος με την κοινοτική έννομη τάξη. Δεν είναι δυνατό να καταλήξουμε σε τέτοιο συμπέρασμα χρησιμοποιώντας ερμηνευτικούς κανόνες όπως ο παλιός κανόνας *ubi lex tacuit noluit.*

5. Περνώ τώρα στην εξέταση του πρώτου ερωτήματος που αποτελεί την ουσία της παρούσας διαφοράς. Το παραπέμπον δικαστήριο ερωτά αν είναι ασυμβίβαστη με το κοινοτικό δίκαιο εθνική διάταξη η οποία:

α) θέτει ως προϋπόθεση για την επιστροφή ορισμένων τελών που εισπράχθηκαν από τις δημόσιες αρχές αντίθετα προς κοινοτικούς κανόνες (όπως είναι γνωστό, πρόκειται για επιβαρύνσεις ισοδυνάμου αποτελέσματος προς δασμούς που απαγορεύονται από το άρθρο 12 της συνθήκης ΕΟΚ) την απόδειξη ότι η σχετική επιβάρυνση δεν επερρίφθη σε άλλα πρόσωπα·

6) δεν θέτει την ίδια προϋπόθεση για την απόδοση κάθε άλλου φόρου, δασμού ή επιβαρύνσεως που καταβλήθηκε αχρεωστήτως.

Το παραπέμπον δικαστήριο εξετάζει την πιθανότητα υπάρξεως παρανομίας από δύο απόψεις:

α) την αδικαιολόγητη διάκριση που ένα τέτοιο σύστημα εισάγει μεταξύ των δασμών, φόρων και επιβαρύνσεων των οποίων η επιστροφή προϋποθέτει την προσκόμιση της ανωτέρω αποδείξεως και εκείνων των οποίων η επιστροφή δεν υπόκειται σε ανάλογες προϋποθέσεις·

6) το γεγονός ότι είναι πρακτικώς αδύνατη για τους επιχειρηματίες η άσκηση του δικαιώματος επιστροφής που υπόκειται στην εν λόγω προϋπόθεση.

Ο πρόεδρος του Tribunale του Trento δεν τονίζει τυχαία τις πλευρές αυτές. Όπως συνάγεται από την ίδια την εισαγωγή στο πρώτο ερώτημα, αυτός είναι γνώστης της νομολογίας του Δικαστηρίου όσον αφορά την επιστροφή του αχρεωστήτως καταβληθέντος και ιδίως όσον αφορά τα όρια που έθεσε το Δικαστήριο στην εξουσία των κρατών μελών να ρυθμίζουν τις διατυπώσεις επιστροφής των ποσών που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως στις εθνικές αρχές. Στη νομολογία αυτή πρέπει συνεπώς να συγκεντρώσουμε την προσοχή μας.

Το Δικαστήριο ασχολήθηκε για πρώτη φορά στην απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 1980 (την ήδη αναφερθείσα υπόθεση *Just*) με τις επιπτώσεις που είναι δυνατό να έχει στην απόδοση εισαγωγικών δασμών που εισπράχθηκαν κατά παράβαση κοινοτικών κανόνων η ενδεχόμενη ενσωμάτωση της σχετικής επιβαρύνσεως στην τιμή και η συνακόλουθη επίρριψή της στους τρίτους αγοραστές του εμπορεύματος. Η περίπτωση αφορούσε επιχείρηση που ασκούσε την επιχειρηματική της δραστηριότητα στη Δανία, η οποία ζήτησε δικαστικώς από τη διοίκηση οικονομικών της χώρας αυτής την απόδοση των ποσών που κατέβαλε ως φόρους επί εισαγομένων οινοπνευματωδών ποτών, υποστηρίζοντας ότι οι φόροι αυτοί

είναι παράνομοι σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο (το ζήτημα ήταν η εφαρμογή του άρθρου 95 της συνθήκης ΕΟΚ). Προς υπεράσπισή της, η δανική κυβέρνηση προέβαλε ότι σύμφωνα με τη δανική έννομη τάξη, οι επιχειρηματίες δεν είχαν δικαίωμα αποδόσεως των φόρων που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως όταν οι φόροι αυτοί είχαν ενσωματωθεί στην τιμή των εμπορευμάτων και η σχετική επιβάρυνση είχε έτσι επιρριφθεί στους καταναλωτές ή εν πάση περιπτώσει στα επόμενα στάδια του οικονομικού κυκλώματος. Η κυβέρνηση επεσήμανε ότι σκοπός της αγωγής αποδόσεως του αχρεωστήτου είναι πράγματι η αντιστάθμιση της περιουσιακής απώλειας που υπέστη το πρόσωπο το οποίο κατέβαλε αχρεωστήτως· η επίρριψη με την οποία το πρόσωπο αυτό εξουδετερώνει την εν λόγω απώλεια αποκλείει ακριβώς τη συνδρομή αυτής της ουσιώδους προϋποθέσεως του ενδίκου βοηθήματος και επομένως τη δυνατότητα ασκήσεώς του.

Πώς απάντησε το Δικαστήριο; Εδέχθη καταρχάς ότι όταν ελλείπουν κοινοτικοί κανόνες όσον αφορά την επιστροφή εθνικών επιβαρύνσεων που εισπράχθηκαν κατά παράβαση του κοινοτικού δικαίου, απόκειται στα κράτη μέλη να εξασφαλίζουν την απόδοση των επιβαρύνσεων αυτών σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο και να καθορίζουν τις διαδικαστικές προϋποθέσεις του ενδίκου βοηθήματος. Το Δικαστήριο όμως έθεσε και τα όρια της εξουσίας αυτής: έκρινε ότι οι εν λόγω προϋποθέσεις «δεν μπορούν να είναι λιγότερο ευνοϊκές από τις προϋποθέσεις που αφορούν ανάλογες απαιτήσεις οι οποίες στηρίζονται στο εθνικό δίκαιο και δεν μπορούν να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμονται στους πολίτες από την κοινοτική έννομη τάξη». Όπως ανέφερα, από τη διατύπωση αυτή το παραπέμπον δικαστήριο συνάγει τις δύο απόψεις από τις οποίες η ιταλική ρύθμιση της *condictio indebiti* θα ήταν δυνατό να θεωρηθεί ως παράνομη εξ απόψεως κοινοτικού δικαίου.

Όσον αφορά τη νομιμότητα εθνικής ρυθμίσεως βάσει της οποίας δεν είναι δυνατή η απόδοση του αχρεωστήτου που επερρίφθη σε άλλα πρόσωπα, το Δικαστήριο την εδέχθη με επιφύλαξη. Παρατήρησε ότι «το κοινοτικό δίκαιο δεν απαιτεί να αποδίδονται αχρεωστήτως εισπραχθείσες επιβαρύνσεις υπό συνθήκες που συνεπάγονται αδικαιολόγητο πλουτισμό των δικαιούχων». δεν αποκλείει συνεπώς «το να λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι οι εν λόγω επιβαρύνσεις κατέστη δυνατό να επιρριφθούν σε άλλους επιχειρηματίες ή στους καταναλωτές». Εκκινώντας από αρχή καθεαυτή αναμφισβήτητη (η έννομη τάξη δεν προστατεύει τον αδικαιολόγητο πλουτισμό), το Δικαστήριο κατέληξε συνεπώς στο να δεχθεί ότι κατά τη ρύθμιση της *condictio indebiti,* ο εθνικός νομοθέτης μπορεί να λάβει υπόψη το γεγονός της επιρρίψεως. Ας μου επιτραπεί να επαναλάβω ότι το εδέχθη πάντως κατά τρόπο σαφώς επιφυλακτικό. Δεν είναι πράγματι δυνατό να είναι τυχαίο το γεγονός ότι το Δικαστήριο διατύπωσε τη σκέψη του αρνητικά («το κοινοτικό δίκαιο δεν αποκλείει»), κατά τρόπο που αφήνει να εννοηθεί ότι αναφέρεται σε εξαιρετικές περιπτώσεις μάλλον παρά σε συνήθη πρακτική.

Η λύση αυτή επαναλήφθηκε έπειτα στην απόφαση της 27ης Μαρτίου 1980 στην υπόθεση 61/79 Denkavit Italiana (Racc. 1980, σ. 1205), στην απόφαση της 10ης Ιουλίου 1980 στην υπόθεση 811/79, Ariete (Racc. 1980, σ. 2545) και ακόμη στην απόφαση της 10ης Ιουλίου 1980 στην υπόθεση 826/79 MIRECO (Racc. 1980, σ. 2559).

6. Από τα δύο σκέλη στα οποία χωρίζεται το πρώτο ερώτημα είναι σκόπιμο να αναλύσουμε καταρχάς το δεύτερο. Εκείνο δηλαδή που αναφέρεται στο κατά πόσο εθνική ρύθμιση της *repetitio indebiti*, παρόμοια με την ιταλική, συμβιβάζεται με την αρχή κατά την οποία τα κράτη μέλη δεν μπορούν να ρυθμίζουν το δικαίωμα αποδόσεως ποσών που καταβλήθηκαν κατά παράβαση κοινοτικών κανόνων καθιστώντας πρακτικώς αδύνατη την άσκησή του. Αυτό το σκέλος του ερωτήματος θίγει πράγματι ένα γενικό πρόβλημα, δηλαδή την επίπτωση που έχει στο δικαίωμα αποδόσεως η επίρριψη της επιβαρύνσεως (ή μάλλον, τα όρια εντός των οποίων η επίπτωση αυτή μπορεί να είναι δεκτή)· η εξέτασή του πρέπει συνεπώς να προηγείται της εξετάσεως του άλλου σκέλους που έχει πιο περιορισμένο περιεχόμενο και συνέπειες και αναφέρεται στην περίπτωση κατά την οποία στη ρύθμιση υπάρχουν στοιχεία που συνεπάγονται δυσμενείς διακρίσεις.

Ας μου επιτραπεί καταρχάς μια διευκρίνιση. Όπως παρατήρησα ήδη, τα όρια στην εξουσία παρεμβάσεως των κρατών (εξουσίας που υπάρχει εφόσον το θέμα δεν διέπεται από κοινοτική ρύθμιση βάσει του άρθρου 235 της συνθήκης), δικαιολογούνται από το γεγονός ότι το δικαίωμα αποδόσεως των ποσών που εισπράχθηκαν κατά παράβαση κοινοτικών κανόνων είναι κοινοτικής προελεύσεως και συνεπώς διασφαλίζεται από την κοινοτική έννομη τάξη. Η συνέπεια είναι προφανής: κράτος που ασκεί την προσωρινή και παρεπόμενη αρμοδιότητά του να ρυθμίζει την *condictio indebiti* εισάγοντας σύστημα που εκ πρώτης όψεως αναγνωρίζει το δικαίωμα αποδόσεως αλλά στην πραγματικότητα είναι ικανό να το καταστήσει κενό περιεχομένου, καταργεί de facto δικαίωμα που έχει κοινοτική βάση· καταλήγει δηλαδή σε αποτέλεσμα που, λόγω της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου έναντι των δικαίων των κρατών μελών, είναι προφανώς απαράδεκτο.

Ας εξετάσουμε συνεπώς αν εθνικό σύστημα όπως αυτό που εισάγεται με το άρθρο 19 του νομοθετικού διατάγματος 688 καθιστά πρακτικώς αδύνατη για τους δικαιούχους την επίτευξη της αποδόσεως του αχρεωστήτως καταβληθέντος και ας διερωτηθούμε καταρχάς ποιος είναι ο πυρήνας του συστήματος αυτού, εκτός από τη ρύθμιση της αποδείξεως. Τι το πραγματικά νέο εισάγει στην ιταλική έννομη τάξη το άρθρο 19; Κατά την άποψή μου, δημιουργεί έναν περαιτέρω λόγο αποσβέσεως της υποχρεώσεως αποδόσεως που συνδέει τον *accipiens* και τον *solvens*. Είναι αληθές ότι η καταβολή του αχρεωστήτου παραμένει το γεγονός που γεννά το δικαίωμα αποδόσεως. Αν όμως στη συνέχεια ο *Solvens* επιρρίπτει, εν όλω ή εν μέρει, σε τρίτους την καταβληθείσα επιβάρυνση, επέρχεται απόσβεση του δικαιώματός του στον ίδιο βαθμό, εν όλω ή εν μέρει, στον οποίο πραγματοποιήθηκε η επίρριψη. Πρόκειται επομένως για ρύθμιση που, σε ειδικές περιπτώσεις, παρεκκλίνει από το γενικό σύστημα που εισήχθη με τα άρθρα 2033 και επόμενα του ιταλικού αστικού κώδικα.

Κατά την άποψη της προσφεύγουσας εταιρείας, η ρύθμιση αυτή καταργεί το δικαίωμα αποδόσεως για λόγους που απορρέουν από την ίδια τη φύση της επιρρίψεως: Προβάλλει ότι στη μεγάλη πλειοψηφία των περιπτώσεων, τα χαρακτηριστικά του φαινομένου της επιρρίψεως αποκλείουν τόσο για τον *solvens* όσο και για τον *accipiens* τη δυνατότητα να αποδείξουν ότι η περιουσιακή απώλεια την οποία υφίσταται πάντοτε και αναμφισβήτητα ο πρώτος όταν καταβάλλει αχρεωστήτως φόρο, αντισταθμίστηκε με την ενσω-

μάτωση του φόρου στην τιμή του οικείου εμπορεύματος. Γιατί η αδυναμία αυτή; Διότι — προστίθεται — η τιμή είναι δημιούργημα της αγοράς στην οποία επενεργούν παράγοντες αναρίθμητοι και γνωστοί μόνο κατά προσέγγιση. Δεν είναι συνεπώς ορθό να ληφθεί ένας μόνο από τους παράγοντες αυτούς, να απομονωθεί από το γενικό πλαίσιο και να θεωρηθεί ως η αποκλειστική αιτία ενός ορισμένου μέρους της τιμής· δεν είναι δηλαδή ορθό — ή δεν είναι σχεδόν ποτέ — να υποστηριχθεί ότι το μέρος αυτό της τιμής πρέπει να έχει αποκλειστική σχέση αιτίου προς αιτιατό με την καταβολή φόρου που έχει το ίδιο ύψος. Εφόσον έτσι έχουν τα πράγματα, η επιβολή της υποχρεώσεως στον *solvens* να αποδείξει ότι δεν επέρριψε την επιβάρυνση και η εξάρτηση της αποδόσεως του αχρεωστήτου από την απόδειξη αυτή ισοδυναμεί με παραγνώριση του δικαιώματος επιστροφής.

«Η επίρριψη ... αποτελεί οικονομικό γεγονός που εξαρτάται από πολυάριθμες μεταβλητές ... Για να είναι βέβαιο ότι υπάρχει επίρριψη, θα πρέπει η προσφορά να είναι ελαστική και η ζήτηση ... ανελαστική, αλλά νομίζω ότι μόνο το αλάτι είναι το προϊόν που συγκεντρώνει τις δύο αυτές προϋποθέσεις ... Όπου οι προϋποθέσεις αυτές δεν πληρούνται, βρισκόμαστε σε κατάσταση εξαιρετικά αμφίβολη και συνεπώς η απόδειξη της επιρρίψεως είναι δυσχερής». Αυτό σημαίνει σαφέστερα ότι η επίρριψη είναι δυνατό να αναχθεί σε νομικό θεσμό, αλλά μόνο εν γνώσει του ότι ο θεσμός θα είναι επισφαλής και θα εφαρμόζεται μέσα σε σαφώς καθορισμένα όρια.

Το επιχείρημα αυτό είναι σε μεγάλο βαθμό βάσιμο. Στις προτάσεις που ανέπτυξα στις 23 Μαρτίου 1983 στην υπόθεση Pauls Agriculture (υπόθ. 256/81, μη ακόμη δημοσιευθείσα στη Συλλογή), και εγώ προέβαλα παρόμοιο επιχείρημα, αν και αναφερόμενος στην εξωσυμβατική ευθύνη της Κοινότητας. Είχα πει ότι «όταν οι επιχειρήσεις καθορίζουν τις τιμές, δεν λαμβάνουν υπόψη ... μόνο τα έξοδα στα οποία υποβάλλονται και το κέρδος το οποίο αναμένουν· εξαρτώνται επίσης από την πορεία της αγοράς. Αν η κατάσταση της αγοράς επιτρέπει τον καθορισμό των τιμών σε ορισμένο επίπεδο χωρίς αυτό να έχει επιπτώσεις στον όγκο των πωλήσεων, στο επίπεδο αυτό, και όχι σε άλλο, η επιχείρηση θα καθορίσει τις τιμές της». Προς την άποψη αυτή ευθυγραμμίζεται σήμερα και η Επιτροπή. Πράγματι, κατά την προφορική διαδικασία, ο εκπρόσωπός της παρατήρησε: Διαφορετική άποψη έχει φυσικά ο εκπρόσωπος της ιταλικής κυβερνήσεως. Αυτός παρατήρησε ότι από τα συνήθη εμπορικά έγγραφα (τιμολόγια, αλληλογραφία και λοιπά) είναι δυνατό να καθοριστεί ποιο μέρος της τιμής αποδίδεται στην επίρριψη της υποχρεώσεως και αποκλείει το δικαίωμα επιστροφής. Δεν ανέφερε όμως λέξη σχετικά με το κρίσιμο σημείο της διαδικασίας που οδηγεί στη διαμόρφωση της τιμής και τις πολυάριθμες μεταβλητές που υπεισέρχονται σε αυτή. Παραμένει συνεπώς άθικτο το επιχείρημα ότι η φύση της αγοράς εμποδίζει συνήθως την απομόνωση ενός μέρους της τιμής και την αιτιολογική σύνδεσή του με ορισμένη δαπάνη. Εξάλλου, νομίζω ότι το επιχείρημα αυτό δεν είναι δυνατό να ανασκευαστεί. Πράγματι, ποιος μπορεί να πει ότι αν δεν υπήρχε η αχρεωστήτως καταβληθείσα επιβάρυνση, ο εισαγωγέας δεν θα είχε εφαρμόσει την ίδια τιμή και δεν θα είχε πωλήσει την ίδια ποσότητα εμπορευμάτων; Υπό τις συνθήκες αυτές, ο εισαγωγέας θα είχε

κέρδη υψηλότερα από εκείνα που θα είχε επιτύχει σε περίπτωση καταβολής της επιβαρύνσεως. Σ' αυτό το δύσβατο και απρόβλεπτο πεδίο και όχι στο ομαλό έδαφος των λογιστικών εγγραφών του άρθρου 19 καλείται ο *solvens* να προσκομίσει την απόδειξη ότι δεν επέρριψε την επιβάρυνση. Αλλά, όπως είπα, η υπεράσπιση της ιταλικής κυβερνήσεως δεν αναφέρεται στο πεδίο αυτό. Γεγονός είναι ότι η άποψή της απλοποιεί εξαιρετικά ένα ζήτημα υπερβολικά περίπλοκο· ένδειξη αυτής της προθέσεως απλοποιήσεως είναι ακριβώς το γεγονός ότι η υπεράσπιση της ιταλικής κυβερνήσεως τονίζει τις αποδεικτικές αρετές των συνήθων εμπορικών εγγράφων.

Ας μου επιτραπεί να πω ότι οι αρετές αυτές έχουν πολύ μικρή σημασία. Τα έγγραφα αναφέρονται στα έξοδα, επιτρέπουν τη διερεύνηση των κερδών του επιχειρηματία· αλλά θα ήταν τουλάχιστον αφελές να πιστέψουμε ότι επιτρέπουν την εξακρίβωση όλων των παραγόντων από τους οποίους διαμορφώνεται η τιμή, διότι οι παράγοντες αυτοί, λόγω της φύσεώς τους, διαφεύγουν της καταγραφής στα εν λόγω έγγραφα. Αρκεί να σκεφθούμε — η παρατήρηση αποτελεί κοινοτυπία — ότι υπό καθεστώς ανταγωνισμού, στην τιμή ορισμένου προϊόντος έχει επίπτωση το κόστος παραγωγής όλων των άλλων επιχειρήσεων που ασκούν τη δραστηριότητά τους στον ίδιο τομέα και ιδίως των επιχειρήσεων εκείνων — περιθωριακών — των οποίων το κόστος είναι υψηλότερο. Είναι δυνατό να αποδειχθούν όλα αυτά; Και να μεταφραστούν σε ποσότητες, σε αριθμούς; Αμφιβάλλω. Δεν είναι βέβαια δυνατό να γίνει με την επίδειξη των εγγράφων που κάθε επιχείρηση είναι υποχρεωμένη να τηρεί σύμφωνα με τα άρθρα 2214 και επόμενα του αστικού κώδικα. Η ιταλική νομοθεσία όμως ισχυρίζεται ότι είναι δυνατό. Υπάρχει λοιπόν αμφιβολία ότι η εν λόγω νομοθεσία επιβάλλει την υποχρέωση διαβολικής αποδείξεως; Όχι βέβαια: ο ίδιος ο εκπρόσωπος της χώρας αυτής το εδέχθη έμμεσα όταν ανέφερε κατά τη διάρκεια της προφορικής διαδικασίας ότι στο 99 % των περιπτώσεων ο *solvens* δεν είναι σε θέση να προσκομίσει την εν λόγω απόδειξη διότι η επίρριψη πραγματοποιήθηκε. Επομένως, το να αναγνωρίζεται το δικαίωμα επιστροφής αφενός (όπως απαιτεί η κοινοτική έννομη τάξη) και το να γίνεται δεκτό αφετέρου ότι στο 99 % των περιπτώσεων το δικαίωμα αυτό δεν είναι δυνατό να ασκηθεί, αποτελεί, αν μη τι άλλο, χαρακτηριστικό παράδειγμα αντιφάσεως μεταξύ λόγων και γεγονότων.

7. Για να υποστηρίξει την άποψη ότι το άρθρο 19 συμβιβάζεται με το κοινοτικό δίκαιο, η υπεράσπιση της ιταλικής κυβερνήσεως επιμένει πολύ στη *ratio* της εν λόγω διατάξεως. Παρατηρεί ότι πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι στη μεγάλη πλειοψηφία των περιπτώσεων (στην πραγματικότητα κάθε φορά που μεταβιβάζει το εμπόρευμα σε τρίτους), ο εισαγωγέας επιρρίπτει στους αγοραστές την επιβάρυνση την οποία συνεπάγεται η καταβολή του μη οφειλόμενου φόρου, έτσι ώστε να μην καθίσταται πτωχότερος ούτε να υφίσταται οποιαδήποτε ζημία. Τη ζημία υφίσταται ο τρίτος ή γενικά ο καταναλωτής, που καταβάλλει για το εμπόρευμα υψηλότερη τιμή. Αν λοιπόν επιτρεπόταν στον εισαγωγέα να ανακτήσει ό,τι κατέβαλε αχρεωστήτως, θα του παραχωρούνταν διπλό πλεονέκτημα: το πλεονέκτημα που απορρέει από την ενσωμάτωση της επιβαρύνσεως στην τιμή και το πλεονέκτημα που συνίσταται στην επιστροφή της εν λόγω επιβαρύνσεως από τη διοίκηση. Οι καταναλωτές από την πλευρά τους θα ήταν αναγκασμένοι να υποβληθούν σε διπλή δαπάνη: μια φορά για να πληρώσουν την υψηλότερη τιμή του εμπορεύματος και μια δεύτερη, ως φορολογούμενοι, για να παράσχουν στη διοίκηση τους αναγκαίους πόρους για την επιστροφή των αχρεωστήτως καταβληθέντων στους ει-

σαγωγείς. Η αξία του άρθρου 19 έγκειται στο ότι καθιστώντας την επίρριψη αιτία αποσβέσεως του δικαιώματος επιστροφής, αποτρέπει αυτά τα μη φυσιολογικά αποτελέσματα.

Αναγνωρίζω ότι το επιχείρημα είναι ευφυές αλλά δεν πείθει. Καταρχάς, αυτό δεν ανασκευάζει την κριτική εκείνων που θεωρούν ως αναπόδεικτη τη σχέση μεταξύ επιβαρύνσεως και τιμής. Αφετέρου όμως δεν ευσταθεί ότι το άρθρο 19 περιορίζεται στη διόρθωση των αδικαιολόγητων ανισοτήτων που θα μπορούσε να συνεπάγεται η εφαρμογή του κοινού δικαίου. Το μόνο για το οποίο θα μπορούσε να γίνει λόγος στην προκειμένη περίπτωση χωρίς δυνατότητα διαψεύσεως είναι ότι υπάρχει αδικαιολόγητος πλουτισμός τον οποίο η εν λόγω διάταξη όχι μόνο ανέχεται αλλά ενθαρρύνει: ο αδικαιολόγητος πλουτισμός του κράτους που εισπράττει αχρεωστήτως επιβάρυνση και δεν την επιστρέφει στον *solvens.*

Είναι αληθές ότι η υπεράσπιση της ιταλικής κυβερνήσεως προέβαλε κατά την προφορική διαδικασία ότι οι τρίτοι αγοραστές του εμπορεύματος μπορούν να ασκήσουν κατά του κράτους αγωγή αδικαιολόγητου πλουτισμού. Διατυπώνει πάντως την παρατήρηση αυτή με διστακτικότητα, έπειτα από συγκεκριμένες ερωτήσεις του Δικαστηρίου. Και είναι ευνόητο γιατί. Θέση λιγότερο εύλογη από πρακτική άποψη και περισσότερο τολμηρή από θεωρητική άποψη είναι δύσκολο να φανταστούμε. Ας σκεφθούμε το παράλογο μιας μάζας καταναλωτών οι οποίοι, στα πλαίσια νομικού συστήματος που αγνοεί την «class action», προσφεύγει κατά του κράτους ενώπιον δικαστηρίου για την ανάκτηση ελάχιστων ποσών. Και ας σκεφθούμε τις προϋποθέσεις αγωγής αδικαιολόγητου πλουτισμού. Στα δίκαια ρωμαϊκής προελεύσεως, η αγωγή αυτή βασίζεται στο γεγονός ότι ο άλφα καθίσταται πτωχότερος και στην αιτιώδη σχέση που συνδέει τη ζημία την οποία αυτός υπέστη με τον *πλουτισμό* του βήτα. Στην περίπτωσή μας, ο άλφα είναι κάποιος που, επιλέγοντας ελεύθερα, αποκτά στην ελεύθερη αγορά ορισμένο αγαθό σε τιμή καθοριζόμενη από τον βήτα και την οποία θεωρεί πρόσφορη. Μπορούμε αλήθεια να θεωρήσουμε ότι έγινε πτωχότερος λόγω του γεγονότος ότι η τιμή αυτή είναι ίσως κάπως υψηλότερη — αλλά κανένας δεν μπορεί να πει πόσο υψηλότερη — από εκείνη που θα καθοριζόταν αν οι δημόσιες αρχές δεν είχαν εισπράξει αχρεωστήτως επιβάρυνση κατά την εισαγωγή του αγαθού; Και πώς είναι δυνατό να θεωρηθεί ότι υπάρχει αιτιώδης σχέση, εφόσον το εμπόρευμα αλλάζει τόσες φορές χέρια από τη στιγμή της εισαγωγής μέχρι τη διάθεσή του στον καταναλωτή; Παρατηρείται ότι η αιτιώδης σχέση μπορεί να είναι έμμεση. Δεν γίνεται όμως δεκτό ότι αυτή μπορεί να είναι απώτερη. Και στην προκειμένη περίπτωση είναι απώτερη· απώτατη μάλιστα, όταν το εισαγόμενο προϊόν μεταποιείται και χρησιμοποιείται για την κατασκευή διαφορετικού προϊόντος.

Το άρθρο 19 συνεπώς διασφαλίζει την πλεονεκτική θέση του κράτους. Η λύση την οποία εισάγει είναι περίεργη, ακόμη και από άποψη δικαιοσύνης. Υπενθυμίζω ότι ακριβώς όσον αφορά την *condictio indebiti* και σύμφωνα με τη ρωμαϊκή παράδοση, ο ιταλικός αστικός κώδικας ευνοεί τον *accipiens* μόνο σε περίπτωση ανήθικης συμβάσεως. Προσοχή όμως, αμφιπλεύρως ανήθικης, διότι όταν η ανήθικη αιτία δεν αφορά και τον *solvens,* αυτός μπορεί κατά κανόνα να επανακτήσει το αχρεωστήτως καταβληθέν. Στην προκειμένη περίπτωση, αντίθετα, ευνοούμενη είναι η διοίκηση που επέβαλε επιβάρυνση κατά παράβαση του κοινοτικού δικαίου, ενώ αδικούμενος είναι

ο εισαγωγέας που κατέβαλε διότι δεν μπορούσε να το αποφύγει και έπειτα, επιδεικνύοντας επιχειρηματική φαντασία και ικανότητα, κατόρθωσε να επιτύχει κέρδος παρά την καταβολή του αχρεωστήτου και τα υψηλότερα έξοδα στα οποία υποβλήθηκε. Πώς να μη συναχθεί από τα ανωτέρω ότι το άρθρο 19 βαίνει πέρα από τον κανόνα της *par causa turpitudinis*; Διευκρινίζω ότι λέγοντας αυτά, δεν υπαινίσσομαι ότι όταν η διοίκηση εισπράττει αχρεωστήτως επιβάρυνση ενεργεί κατά τρόπο ανήθικο. Θέλω μόνο να καταστήσω σαφές ότι δεν είναι λογικό να ευνοείται εκείνος που παραβαίνει το νόμο και να τιμωρείται αντίστοιχα εκείνος που, καλώς ή κακώς, είναι το θύμα της παραβάσεως.

Η αλήθεια είναι συνεπώς διαφορετική και μπορούμε να την εκφράσουμε παρατηρώντας ότι στο άρθρο 19, ο καταναλωτής διαδραματίζει το ρόλο φύλλου συκής. Αυτό αποδεικνύεται εξάλλου από ένα στοιχείο του κειμένου της διατάξεως: την αναγνώριση του δικαιώματος επιστροφής (σύμφωνα με το άρθρο 13, V, του γαλλικού δημοσιονομικού νόμου 80/194 για το 1981, της 30. 12. 1980) όταν η καταβολή αχρεωστήτου αποδίδεται σε πλάνη περί τα πράγματα. Δεν είναι πράγματι σαφές γιατί στην περίπτωση αυτή — και μόνο στην περίπτωση αυτή — οι καταναλωτές δεν είναι άξιοι προστασίας. Η ιταλική κυβέρνηση αμύνεται υποστηρίζοντας ότι, κατά τον καθορισμό της τιμής του εμπορεύματος, ο εισαγωγέας δεν μπορεί να λάβει υπόψη την πλάνη στην οποία περιπίπτει η διοίκηση· τεκμαίρεται συνεπώς ότι αυτός δεν επιρρίπτει στους αγοραστές την επιβάρυνση που επιβλήθηκε εκ πλάνης.

Η ιδέα ότι καθιστώντας την επίρριψη αιτία αποσβέσεως του δικαιώματος αποδόσεως επιδιώκεται η προστασία των καταναλωτών, δεν μου φαίνεται τελικά ικανή να αποδείξει τη νομιμότητα, από την άποψη της κοινοτικής έννομης τάξης, ενός συστήματος όπως το ιταλικό. Αν πράγματι η προστασία αναφέρεται στον αγοραστή του εισαγόμενου προϊόντος, αποδεικνύεται ότι είναι κενή περιεχομένου διότι όπως είδαμε, τουλάχιστον στην Ιταλία, ο αγοραστής δεν έχει στη διάθεσή του μέσα με τα οποία μπορεί να επιτύχει την ανάκτηση του μέρους της τιμής που κατέβαλε καθ' υπέρβαση. Αν πάλι η προστασία έχει ως αντικείμενο τους πολίτες που, ως φορολογούμενοι, θα έφεραν την πρόσθετη επιβάρυνση των δημόσιων οικονομικών λόγω της υποχρεώσεως επιστροφής του αχρεωστήτως καταβληθέντος στους εισαγωγείς, είναι δύσκολο να μη θεωρηθεί ως στερούμενη αιτιολογίας. Αυτό το συμφέρον των φορολογουμένων δεν μου φαίνεται αρκετά συγκεκριμένο, εν πάση δε περιπτώσει δεν υπερισχύει έναντι της απαιτήσεως να εξασφαλίζεται από τις εθνικές έννομες τάξεις η πραγματική άσκηση του δικαιώματος επιστροφής, όπως εδέχθη ρητά το Δικαστήριο.

Το επιχείρημα όμως πολύ απέχει από το να είναι πειστικό. Εκκινεί από την υπόθεση ότι αφενός ο εισαγωγέας δεν διατηρεί το εμπόρευμα σε αποθήκη πριν το μεταβιβάσει σε τρίτους και, αφετέρου, ότι οι επί του εν λόγω εμπορεύματος επιβαρύνσεις που ισοδυναμούν προς δασμούς επιβάλλονται καθυστερημένα από τη διοίκηση. Πρόκειται όμως για θεωρητική κατασκευή. Στην πραγματικότητα, τα πράγματα μπορούν να εξελιχθούν διαφορετικά: ακόμη και όταν η καταβολή αχρεωστήτου οφείλεται σε πλάνη της διοικήσεως περί τα πράγματα, αυτό είναι δυνατό να περιέλθει εγκαίρως σε γνώση του εισαγωγέα ώστε αυτός να το λάβει υπόψη κατά τον καθορισμό των τιμών. Επαναλαμβάνω λοιπόν, γιατί να αγνοηθούν οι λόγοι που σε όλες τις άλλες περιπτώσεις επιβάλλουν την προστασία των καταναλωτών;

Όποιος είναι πεπεισμένος όπως εγώ ότι οι ανωτέρω λόγοι αποτελούν πρόσχημα, γνωρίζει ότι η ένσταση για την οποία συζητούμε έχει ένα λόγο, ο λόγος δε αυτός πρέπει να αναζητηθεί στον κανονισμό 1430/79. Όπως ήδη ανέφερα, ο εν λόγω κανονισμός καθορίζει τον τρόπο επιστροφής σε μία σειρά περιπτώσεων, οι οποίες ανάγονται όλες σε πλάνη περί τα πράγματα. Είναι συνεπώς λογικό να υποτεθεί ότι, κατά το παράδειγμα του γάλλου ομολόγου του, ο ιταλός νομοθέτης θεώρησε φρόνιμο να αποκλείσει από την κανονιστική ρύθμιση περί αχρεωστήτου τις περιπτώσεις που διέπονται από το κοινοτικό νομοθέτημα. Αποφεύγεται έτσι η εισαγωγή διατάξεων που είναι ικανές να δώσουν την εντύπωση ότι έρχονται σε αντίθεση με το εν λόγω νομοθέτημα, στην περίπτωση που θεωρηθεί ότι αυτό ρυθμίζει εξαντλητικά το θέμα.

8. Παρατήρησα ότι ο μηχανισμός της επιρρίψεως δεν είναι καταρχήν εφαρμόσιμος λόγω των αναρίθμητων μεταβλητών που έχουν επίπτωση στη διαμόρφωση των τιμών υπό καθεστώς ελεύθερης αγοράς και επομένως λόγω του ότι είναι αδύνατο να αποδοθεί κατά τρόπο αποκλειστικό και καθοριστικό σε μια ορισμένη δαπάνη ένα μέρος της τιμής. Δεν απέκλεισα πάντως και, το σημαντικότερο, δεν το απέκλεισε το Δικαστήριο στην απόφαση επί της υποθέσεως Just, ότι σε ορισμένες περιπτώσεις ο εν λόγω μηχανισμός μπορεί να θεωρηθεί από εθνική έννομη τάξη ως λόγος αποσβέσεως του κοινοτικού δικαιώματος επιστροφής. Ας προσπαθήσουμε λοιπόν να συγκεκριμενοποιήσουμε τις περιπτώσεις αυτές.

Προς το σκοπό αυτό αρχίζω με τη διάκριση μεταξύ τιμής που διαμορφώνεται βάσει της αγοράς και τιμής που καθορίζεται από τις δημόσιες αρχές. Στην πρώτη περίπτωση, ο μηχανισμός της επιρρίψεως είναι προφανής και συνεπώς μπορεί να τεκμαίρεται από το νομοθέτη μόνο αν συντρέχουν δύο προϋποθέσεις: η προσφορά να είναι ελαστική και η ζήτηση ανελαστική. Πάντως, όπως παρατήρησε ο εκπρόσωπος της Επιτροπής, η περίπτωση είναι θεωρητική και κατά συνέπεια στερείται οικονομικής σημασίας. Σημαντικότερη, αν και επίσης περιορισμένης σημασίας, είναι η δεύτερη περίπτωση: η οποία όμως προϋποθέτει όχι μόνο ότι η τιμή καθορίζεται από τη δημόσια αρχή, αλλά επίσης ότι η ενσωμάτωση της επιβαρύνσεως στην επιβαλλόμενη τιμή πραγματοποιείται κατόπιν εντολής της δημόσιας αρχής. Αυτό αποδεικνύεται από την ίδια τη διαδικασία μέσω της οποίας η έννοια της επιρρίψεως — την οποία επεξεργάστηκε υπό εντελώς ειδική οπτική γωνία η οικονομική επιστήμη — έγινε δεκτή στο νομικό κόσμο και εφαρμόστηκε στις σχέσεις αστικού δικαίου.

Από όσα γνωρίζω, η πρώτη αρχή στις έννομες τάξεις των κρατών μελών που απέδωσε νομική σημασία στο εν λόγω φαινόμενο ήταν το δανικό Højesteret με απόφαση του 1952 (βλ. UfR 1952, 974 H). Μια επιχείρηση που ασκούσε τη δραστηριότητά της στον τομέα της αλευροβιομηχανίας ζήτησε από το δημόσιο να της επιστρέψει φόρο που αυτή θεωρούσε παράνομο και που είχε καταβάλει κατά την αγορά ποσότητας σίτου. Το εν λόγω δικαστήριο εδέχθη ότι η επιβολή του φόρου δεν είχε νομική βάση, αλλά αρνήθηκε την επιστροφή παρατηρώντας ότι η ζημία που προερχόταν από την είσπραξη του μη οφειλόμενου φόρου είχε επιρριφθεί στους αγοραστές του άρτου. Πράγματι, η τιμή του προϊόντος αυτού καθοριζόταν από τη δημόσια αρχή, η οποία την είχε αυξήσει μετά την επιβολή του φόρου κατά ποσό ίσο προς το ύψος του φόρου. Δεκατρία χρόνια αργότερα και σε ανάλογη περίπτωση, το

ίδιο Højesteret επανέλαβε την άποψη αυτή αλλά, ας πούμε, *a contrario:* έκρινε ότι όταν η τιμή προϊόντος επί του οποίου επιβλήθηκε φόρος διαμορφώνεται βάσει της αγοράς και δεν υπάρχει λόγος να υποτεθεί ότι έχει αυξηθεί κατά τρόπο που να αντισταθμίζει το φόρο, αυτός που κατέβαλε το φόρο έχει δικαίωμα επιστροφής (απόφαση της 28. 5. 1965, υπόθεση II 214/1964, U 1965, 492 H).

Και οι δύο ανωτέρω περιπτώσεις είναι εύγλωττες, η δε δεύτερη εξίσου με την πρώτη. Επιβεβαιώνουν ότι το αποσβεστικό αποτέλεσμα της επιρρίψεως γίνεται δεκτό μόνο κατά τρόπο περιθωριακό και σχεδόν ποτέ στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η τιμή διαμορφώνεται βάσει της αγοράς. Έχω την άποψη ότι υπό την έννοια αυτή πρέπει να ερμηνευθεί και η νομολογία του Δικαστηρίου. Έτσι, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ένα σύστημα βάσει του οποίου η επιστροφή εξαρτάται πάντοτε ή σχεδόν πάντοτε από την απόδειξη ότι δεν πραγματοποιήθηκε επίρριψη της επιβαρύνσεως στερεί τον *solvens* από το σχετικό δικαίωμα, παραβαίνοντας συνεπώς την κοινοτική έννομη τάξη έστω και για το μόνο λόγο, όπως είπα ήδη, ότι το δικαίωμα αυτό είναι κοινοτικής προελεύσεως και δεν μπορεί να καταργείται, ακόμη και κατά τρόπο έμμεσο, από εθνική διάταξη.

9. Θα ήθελα ακόμη να προσθέσω τα ακόλουθα: ο συνοπτικός συγκριτικός έλεγχος των εθνικών εννόμων τάξεων αποδεικνύει ότι, ως νομικός θεσμός, η επίρριψη ήταν άγνωστη μέχρι την ημέρα που το Δικαστήριο εξέδωσε την απόφαση *Just.* Εξαίρεση αποτελεί η δανική νομολογία, η οποία όμως θεωρεί σημαντική την επίρριψη μόνο μέσα στα στενότατα όρια στα οποία αναφέρθηκα μόλις προ ολίγου. Πράγματι, κατά των ορίων αυτών δεν είναι δυνατό να γίνει επίκληση της τρίτης αποφάσεως του Højesteret (9. 4. 1970, υπόθεση I 55/1968, U 1970, 437 H), η οποία αφορά κατάσταση εντελώς διαφορετική από εκείνες στις οποίες αναφέρεται το γαλλικό και το ιταλικό δίκαιο. Είναι μεν αληθές ότι στην εν λόγω απόφαση γίνεται δεκτό ότι ο προσφεύγων φέρει το βάρος της αποδείξεως ότι δεν πραγματοποιήθηκε επίρριψη. Εν προκειμένω όμως, προσφεύγων δεν ήταν ο *solvens,* αλλά ο τρίτος που απέκτησε από τον *solvens.*

Νότια της Δανίας πάντως, και εν πάση περιπτώσει μέχρι το 1980, η επίρριψη αποτελεί ταμπού. Από δικαστική άποψη ιδίως, παραμένει ταμπού ακόμη και μετά την έκδοση της αποφάσεως Just. Ας πάρουμε την Ιταλία. Η απόφαση Just επηρέασε ορισμένα δικαστήρια της ουσίας (Tribunale του Trento, 17. 10. 1981, Dukcevich κατά Διοικήσεως οικονομικών· idem, 18. 2. 1982, Διοίκηση οικονομικών κατά Marimex· corte d'appello του Τορίνου, 15. 10. 1980, Διοίκηση οικονομικών κατά CONAL)· δεν επηρέασε πάντως το ακυρωτικό, το οποίο τηρεί αντίθετη στάση, όπως συνάγεται εμφαντικά από την απόφαση 4682 της 21ης Ιουλίου 1981, υπουργείο οικονομικών κατά MIRECO. Η εταιρεία MIRECO ζήτησε από το δημόσιο την επιστροφή επιβαρύνσεων κατά την εισαγωγή που κατέβαλε αχρεωστήτως, το δε καθού προέβαλε ένσταση απαραδέκτου για το λόγο ότι η επιβάρυνση επερρίφθη με την πώληση του εμπορεύματος επί του οποίου είχε επιβληθεί ο φόρος. Το εν λόγω δικαστήριο απέρριψε την ένσταση αυτή, παρατηρώντας μεταξύ άλλων τα εξής: «Είναι κοινώς δεκτό ότι στην εθνική έννομη τάξη ... δύο μόνο στοιχεία συνιστούν αντικειμενικά περίπτωση καταβολής αχρεωστήτου ...· η ύπαρξη καταβολής και το γεγονός ότι η καταβολή αυτή δεν έπρεπε ... να πραγματοποιηθεί. Εντελώς άσχετο με την περίπτωση είναι ... το γεγονός ότι, λόγω της επιστροφής του αχρεωστήτως καταβληθέντος, το πρόσωπο στο οποίο καταβάλλεται η επιστροφή περιορίζεται στην αντι-

στάθμιση της απώλειας την οποία υπέστη ... ή καθίσταται πλουσιότερος (εφόσον επέρριψε ήδη σε τρίτους την επιβάρυνση η οποία του επιβλήθηκε ...)».

Προς συμπλήρωση του γενικού πλαισίου, προσθέτω ότι δύο δικαστήρια της ουσίας (Tribunale της Τεργέστης, με διάταξη της 26ης Ιανουαρίου 1983 στην υπόθεση SpA BECA κατά Διοικήσεως οικονομικών και corte d'appello του Μιλάνου, με διάταξη της 15ης Φεβρουαρίου 1983 στην υπόθεση Διοίκηση οικονομικών κατά SpA BAX) έθιξαν πρόσφατα το ζήτημα της συνταγματικής νομιμότητας του άρθρου 19, προσάπτοντας σε αυτό ότι:

α) προσβάλλει το δικαίωμα υπερασπίσεως λόγω του αναδρομικού του αποτελέσματος·

β) έρχεται σε αντίθεση με το κοινοτικό δίκαιο (είναι γνωστό ότι βάσει του άρθρου 11 του συντάγματος, θεωρούνται παράνομοι οι εσωτερικοί κανόνες που είναι αντίθετοι προς κοινοτικές διατάξεις)·

γ) παραβιάζει την αρχή της ισότητας που καθιερώνει το άρθρο 3 του συντάγματος.

Για την υπόθεση που μας απασχολεί, είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικά δύο χωρία της διατάξεως του δικαστηρίου του Μιλάνου. Στο πρώτο χωρίο αναφέρεται ότι η απόδοση σημασίας στην επίρριψη της φορολογικής επιβαρύνσεως «αποτελεί επινόηση ... για την κατάργηση, πάντοτε και σε κάθε περίπτωση, του δικαιώματος ανακτήσεως των ποσών που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως». Στο δεύτερο δε προστίθεται ότι η έγγραφη απόδειξη της επιρρίψεως προϋποθέτει ότι υπάρχει «τρόπος διακρίσεως, στο ενιαίο αντίτιμο που καταβάλλει ο τρίτος, του μέρους που οφείλεται σε κόστος και δαπάνες και του μέρους που αποτελεί κέρδος του εισαγωγέα· τέτοια διάκριση όμως είναι αδύνατη».

Ανάλογες απόψεις διατυπώνονται στη γαλλική νομολογία. Έτσι, με την απόφαση της 16ης Δεκεμβρίου 1980 (Διοίκηση τελωνείων κατά εταιρείας Les fils de Henri Ramel, Dalloz 1981, σ. 380), το ακυρωτικό αρνείται να θεωρήσει ως λόγο αποσβέσεως του δικαιώματος επιστροφής επίρριψη παράνομης επιβαρύνσεως — που είχε κυρίως σχέση με την εισαγωγή ιταλικών οίνων —, βασιζόμενο στον κανόνα του αστικού δικαίου σύμφωνα με τον οποίο το δικαίωμα επιστροφής δεν προϋποθέτει ότι ο *solvens* κατέστη πτωχότερος· στο ίδιο δε πλαίσιο ιδεών κινείται και το Συμβούλιο της Επικρατείας όσον αφορά φόρο προστιθέμενης αξίας που καταβλήθηκε αχρεωστητως.

Στη Γερμανία, το πρόβλημα είναι τόσο λίγο αισθητό, ώστε επ' αυτού δεν υπάρχει καμία νομολογία· η νομοθεσία όμως (βλ. ιδίως το άρθρο 37, παράγραφος 2, του Abgabenordnung) αποκλείει την εξάρτηση του δικαιώματος επιστροφής από την επίρριψη της αχρεωστήτως καταβληθείσας επιβαρύνσεως. Το ίδιο ισχύει και στο Βέλγιο: τα άρθρα 1376 και 1377 του αστικού κώδικα, που εφαρμόζονται και στο φορολογικό τομέα, δεν επιτρέπουν να διαπιστωθεί οποιαδήποτε επίπτωση της επιρρίψεως επί της απαιτήσεως του *solvens*. Στην Ολλανδία, καμία νομοθετική ή νομολογιακή πηγή δεν επιτρέπει τη συναγωγή διαφορετικού συμπεράσματος, ενώ στη Μεγάλη Βρετανία γίνεται λόγος για *passing on* μόνο σε μια αυστραλιανή υπόθεση (Mason κατά The State of New South Wales [1959] 102 CLR 105), η οποία εξάλλου δεν κάνει καμία απολύτως μνεία αποσβεστικού αποτελέσματος.

Βάσει των δεδομένων αυτών δεν απέχουμε πολύ από το να πούμε ότι, εκτός από την

περίπτωση της Δανίας, η επίρριψη αποτελεί ξένο σώμα στα νομικά συστήματα των κρατών μελών. Προς τα ξένα σώματα όμως δεν πρέπει να τηρείται ανεκτική στάση. Η αποδοχή τους είναι επιτρεπτή αλλά με επιφυλακτικότητα και επιμελή χάραξη των ορίων. Η ερμηνεία που προέτεινα και που αποκλείει τη γενική χρήση της εν λόγω αρχής μου φαίνεται συνεπώς λογική. Επαναλαμβάνω ότι εκείνο που με πείθει δεν είναι το γεγονός ότι η εν λόγω αρχή είναι καθεαυτή άδικη ή ότι είναι παράλογη, αλλά το ότι είναι αδύνατο να αποδειχθεί κατά τρόπο αποδεκτό η λειτουργία της και συνεπώς το ότι είναι αδύνατο να αναχθεί αυτή, εκτός από ορισμένες οριακές περιπτώσεις, σε επίπεδο νομικής βεβαιότητας.

Δεν αγνοώ ότι ιδίως σε περιόδους οικονομικής κρίσεως, η αντιμετώπιση των αιτήσεων αποδόσεως των αχρεωστήτως καταβληθέντων μπορεί να φέρει τις αρχές σε δύσκολη θέση. Αυτό όμως δεν είναι πρόβλημα που μπορεί να λυθεί καταργώντας με τη θέσπιση διατάξεως την απαίτηση των εισαγωγέων (και, το χειρότερο, ενώ εκκρεμεί διαφορά ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, ώστε να αναγκαστούν αυτά να εκδώσουν απόφαση ευνοϊκή προς το δημόσιο). Υπάρχουν άλλοι τρόποι αντιμετωπίσεως του προβλήματος, λιγότερο ριζοσπαστικοί και περισσότερο σεβόμενοι το κοινοτικό δίκαιο και τα νόμιμα συμφέροντα των επιχειρηματιών: παραδείγματος χάριν, ο καθορισμός λογικά βραχείας προθεσμίας για την άσκηση του δικαιώματος αποδόσεως. Έτσι έγινε στη Γερμανία, ο ίδιος δε ο κοινοτικός νομοθέτης επέλεξε αυτή την οδό θεσπίζοντας τον κανονισμό 1430 του 1979. Η προθεσμία την οποία τάσσει ο εν λόγω κανονισμός για την υποβολή της αιτήσεως επιστροφής στις εθνικές αρχές κυμαίνεται πράγματι μεταξύ τριών μηνών και ενός έτους. Και αν η προθεσμία αυτή θεωρηθεί πολύ μεγάλη, ας μειωθεί. Αλλά ας σημειωθεί, εν πάση περιπτώσει, η απόσταση που τη χωρίζει από τα δέκα έτη που προβλέπονται στην ιταλική έννομη τάξη όσον αφορά το μεγαλύτερο μέρος των αχρεωστήτως καταβληθέντων.

10. Το πρόβλημα που θίγει ο πρόεδρος του Tribunale του Trento με το δεύτερο σκέλος του πρώτου ερωτήματος επιβάλλει μια τελευταία αλλά όχι ασήμαντη παρατήρηση. Είπα ότι η επιβολή στον *solvens* της υποχρεώσεως να αποδείξει ότι δεν πραγματοποιήθηκε επίρριψη της επιβαρύνσεως ισοδυναμεί στο 99 % των περιπτώσεων με το να καθιστά οριστικό το αδικαιολόγητο πλεονέκτημα του κράτους. Ας αναλογιστούμε τον κίνδυνο που ένας τέτοιος κανόνας μπορεί να συνεπάγεται για την τελωνειακή ένωση και τις κοινοτικές πολιτικές, ιδίως την εμπορική και τη γεωργική πολιτική. Ο κίνδυνος αυτός συνοψίζεται στον όρο παράλυση. Πώς είναι πράγματι δυνατό να αποκλειστεί το ενδεχόμενο να συνεχίσουν τα κράτη μέλη να εισπράττουν επιβαρύνσεις ισοδυνάμου αποτελέσματος προς δασμούς παρά την κοινοτική απαγόρευση, όταν είναι βέβαια ότι δεν οφείλουν να επιστρέψουν τα αχρεωστήτως εισπραχθέντα; Ποιος θα μπορούσε να αποτρέψει κάτι τέτοιο αν αφαιρούνταν από τους επιχειρηματίες κάθε δικαστικό μέσο για την παρεμπόδιση παρόμοιας πρακτικής και αν η αναγνώριση της κοινοτικής νομιμότητάς της έδενε τα χέρια της Επιτροπής;

Πρόκειται για προοπτικές ανησυχητικότατες και, το σπουδαιότερο, πιθανές στη φάση της επανεμφανίσεως του προστατευτισμού που ζούμε σήμερα. Αυτό έγινε αντιληπτό από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Στο σημείο 7 του ψηφίσματος περί της ευθύνης των κρατών μελών όσον αφορά την εφαρμογή και την τήρηση του κοινοτικού δικαίου, το οποίο εγκρίθηκε στις 9 Φεβρουαρίου 1983, αναφέρονται τα εξής:

«... στις περιπτώσεις που το Δικαστήριο έκρινε ότι ορισμένοι δασμοί ή φόροι είναι ασυμβίβαστοι προς τη συνθήκη, η ακόλουθη θέσπιση διατάξεων, στα πλαίσια εθνικής νομοθεσίας, οι οποίες περιορίζουν κατά οποιοδήποτε τρόπο το δικαίωμα επιστροφής παράνομα εισπραχθέντων δασμών ή φόρων, επιτρέποντας έτσι στα κράτη μέλη να παρακρατούν παράτυπα το ποσό του παράνομου φόρου ή δασμού, δεν συμβιβάζεται με το κοινοτικό πνεύμα και οι διατάξεις αυτές θα έπρεπε να καταργηθούν» (ΕΕ C 68, σ. 33, της 14. 3. 1983).

11. Στο άλλο σκέλος του πρώτου ερωτήματος, το παραπέμπον δικαστήριο ερωτά αν συμβιβάζεται με το κοινοτικό δίκαιο εθνική ρύθμιση η οποία: α) θέτει ως προϋπόθεση του δικαιώματος επιστροφής την απόδειξη ότι δεν επερρίφθησαν επιβαρύνσεις που εισπράχθηκαν κατά παράβαση της κοινοτικής έννομης τάξης· 6) δεν θέτει την ίδια προϋπόθεση για την απόδοση κάθε άλλου φόρου ή επιβαρύνσεως που εισπράχθηκε αχρεωστήτως, αλλά χωρίς να συντρέχει παράβαση των εν λόγω κανόνων.

Ανέφερα ήδη ότι το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί του σημείου αυτού με την απόφαση Just και ορισμένες μεταγενέστερες αποφάσεις: έκρινε ότι οι προϋποθέσεις ασκήσεως του δικαιώματος επιστροφής που καθορίζονται στην εθνική νομοθεσία «δεν είναι δυνατό να είναι λιγότερο ευνοϊκές από εκείνες που αφορούν ανάλογες απαιτήσεις που στηρίζονται στο εθνικό δίκαιο». Θα ήταν εύκολο να υπομνησθούν στο παραπέμπον δικαστήριο αυτοί οι λόγοι του Δικαστηρίου, να συναχθεί δε το συμπέρασμα ότι όποιος απομονώνει μια ομάδα φόρων που χαρακτηρίζονται από ορισμένη σχέση με το κοινοτικό δίκαιο και την υποβάλλει σε επαχθέστερες προϋποθέσεις όσον αφορά την απόδοση του αχρεωστήτως καταβληθέντος, προβαίνει σε αδικαιολόγητη διάκριση μεταξύ των προσώπων που υπόκεινται στους φόρους αυτούς και εκείνων που υπόκεινται σε άλλες επιβαρύνσεις, που είναι παρόμοιες αλλά δεν έχουν κοινοτικό χαρακτήρα. Η απάντηση αυτή όμως δεν θα ικανοποιούσε το εθνικό δικαστήριο, διότι αυτό ζητεί μια διευκρίνιση επί της νομολογίας του Δικαστηρίου· ερωτά δηλαδή ποια είναι η έννοια της διατυπώσεως «ανάλογες απαιτήσεις που στηρίζονται στο εθνικό δίκαιο». Ποια στοιχεία πρέπει να υπάρχουν ώστε να είναι δυνατό να λεχθεί ότι υπάρχει αναλογία και συνεπώς απαγορεύεται η διαφορά μεταχειρίσεως;

Η απάντηση στο ερώτημα αυτό προϋποθέτει εμπεριστατωμένη ανάλυση του άρθρου 19 και ειδικότερα των όρων «εισαγωγικοί δασμοί», «φόροι κατασκευής, «κρατικά τέλη» και «φόροι καταναλώσεως» στους οποίους αναφέρεται το σύστημα που εισάγεται με το εν λόγω άρθρο. Τι σημαίνουν συγκεκριμένα οι όροι αυτοί; Λέγω αμέσως ότι στο ιταλικό φορολογικό γλωσσικό ιδίωμα αποτελούν *φόρους καταναλώσεως* όλες οι επιβαρύνσεις που βαρύνουν τελικά τον καταναλωτή· προσθέτω όμως ότι το φορολογούμενο πρόσωπο δεν είναι συνήθως ο καταναλωτής, αλλά άλλο πρόσωπο που χαρακτηρίζεται από ορισμένη σχέση προς το εμπόρευμα πριν αυτό περιέλθει στην κατοχή του καταναλωτή. Υπάρχουν συνεπώς περισσότερα είδη φόρου καταναλώσεως αναλόγως του χρόνου κατά τον οποίο επιβάλλεται ο φόρος. Έτσι, αν ο φόρος επιβάλλεται στο εμπόρευμα όταν αυτό παράγεται, καλείται *φόρος κατασκευής*· αν επιβάλλεται όταν το εμπόρευμα εισάγεται στο

έδαφος του κράτους ή εξάγεται από αυτό ή διέρχεται μέσω αυτού, πρόκειται για *τελωνειακό τέλος*· αν επιβάλλεται υπό τη μορφή ποσοστού επί του κύκλου εργασιών κάθε φορολογούμενου προσώπου, καλείται *φόρος προστιθέμενης αξίας*·

Απαντώντας στις ερωτήσεις του Δικαστηρίου, η ιταλική κυβέρνηση διευκρίνισε ότι στα τελωνειακά τέλη υπάγονται οι δασμοί υπό στενή έννοια, οι εισφορές που προβλέπονται από κοινοτικούς κανόνες, τα τέλη μονοπωλίου, οι προσεπιβαρύνσεις κατά τη διέλευση των συνόρων και κάθε άλλος φόρος επιβαλλόμενος υπέρ του κράτους κατά τη διέλευση των συνόρων. Διευκρίνισε επίσης ότι ως κρατικά τέλη θεωρούνται οι κοινώς αποκαλούμενοι φόροι κατασκευής, προς αυτούς δε είναι δυνατό να εξομοιωθούν οι *φόροι καταναλώσεως*·

Κατά την άποψη της ιταλικής κυβερνήσεως, η αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων την οποία εδέχθη το Δικαστήριο με την απόφαση Just πρέπει να ερμηνευθεί στενά. Υποστηρίζει ότι η εν λόγω αρχή δεν αφορά τις εθνικές διατάξεις που εισάγουν διαφορετική ρύθμιση για ορισμένους φορολογικούς τομείς, αλλά μόνο τους κανόνες που ρυθμίζουν διαφορετικά το δικαίωμα επιστροφής εσωτερικών επιβαρύνσεων και το δικαίωμα επιστροφής εισφορών συνδεομένων με το κοινοτικό σύστημα *στα πλαίσια του ίδιου τομέα.* Το άρθρο 19 λοιπόν καλύπτει έναν ολόκληρο τομέα, δηλαδή μία ομοιογενή κατηγορία εισφορών φορολογικού χαρακτήρα, κατά τρόπο αναμφισβήτητα ομοιόμορφο. Είναι συνεπώς αδύνατο να του προσαφθεί ότι έχει περιεχόμενο που εισάγει διακρίσεις.

Και η άποψη αυτή όμως δεν είναι πειστική. Παρατηρώ καταρχάς ότι η απαγόρευση των διακρίσεων αποτελεί γενική αρχή της κοινοτικής έννομης τάξης και συνεπώς η εξασθένισή της με τον καθορισμό ορίων πρέπει να γίνεται με μεγάλη προσοχή. Έχω λοιπόν την εντύπωση ότι η κατάτμηση του φορολογικού συστήματος σε πολυάριθμους τομείς, περιορισμένους ίσως, για να καθοριστεί έπειτα αν η εν λόγω αρχή εφαρμόζεται σε καθένα από τους τομείς αυτούς, θα σήμαινε όχι απλώς εξασθένιση της αρχής αλλά σχεδόν την κατάργησή της. Δεν βλέπω εξάλλου γιατί το δικαίωμα επιστροφής φόρου κατασκευής πρέπει να ρυθμίζεται από κανόνες διαφορετικούς από εκείνους που διέπουν κάθε άλλη επιβάρυνση, ιδίως έμμεση. Συμμερίζομαι συνεπώς την άποψη της Επιτροπής όταν αυτή παρατηρεί, μεταβάλλοντας εν μέρει την άποψη που διατύπωσε στο υπόμνημα που κατέθεσε στις 6 Οκτωβρίου 1982, ότι αν θέλουμε «να αποκλειστεί με βεβαιότητα κάθε διάκριση μεταξύ εισαγομένων και εγχωρίων προϊόντων, θα πρέπει όλοι ή τουλάχιστον το μεγαλύτερο τμήμα των εμμέσων φόρων να υπόκειται στην ίδια μεταχείριση» (υπόμνημα που κατατέθηκε στις 20. 5. 1983, σ. 3, σημείο 3).

Τι πρέπει να λεχθεί σχετικά με το άρθρο 19, ή, μάλλον, σχετικά με κανόνα που περιέχει παρόμοια ρύθμιση; Καταρχάς, ότι δεν διέπει ένα ευρύ και ομοιογενές σύνολο φόρων, ώστε να δικαιολογείται παρέκκλιση από την απαγόρευση των διακρίσεων. Διότι πράγματι, εκτός από τις περιπτώσεις αποδόσεως του αχρεωστήτου στις οποίες συντρέχει πλάνη της διοικήσεως περί τα πράγματα, δεν περιλαμβάνονται πολυάριθμοι έμμεσοι φόροι και, μεταξύ των φόρων καταναλώσεως, ο ΦΠΑ και οι εξαγωγικοί δασμοί. Ο αποκλεισμός αυτός εξάλλου δεν στηρίζεται στην οικονομική λειτουργία των σχετικών επιβαρύνσεων, αλλά σε εξωτερικούς και ετερόκλητους παράγοντες. Είναι παραδείγματος χάριν προφανές ότι ο ΦΠΑ και τα λόγω πλάνης

αχρεωστήτως καταβληθέντα αποκλείονται μόνο διότι αποτελούν αντικείμενο κοινοτικής ρυθμίσεως.

Επιπλέον, ο εκπρόσωπος της Επιτροπής παρατήρησε ότι το άρθρο 19 αφορά «ένα σύστημα επιβαρύνσεων, όπου την πρώτη θέση κατέχουν οι εισαγωγικοί δασμοί». Κατά συνέπεια, «πρέπει να εκφραστούν σοβαρές αμφιβολίες ως προς το αν συμβιβάζεται με την αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων». Συμμερίζομαι και πάλι την άποψη της Επιτροπής. Διότι η ιταλική ερμηνεία της αποφάσεως Just θα μπορούσε ίσως να είναι ορθή· αλλά αν η ενοποίηση του τομέα των επιβαρύνσεων, για τις οποίες η εσωτερική διάταξή εισάγει διαφορετική ρύθμιση, αιτιολογείται βάσει της κοινοτικής προελεύσεως του δικαιώματος επιστροφής, τα αποτελέσματα της ερμηνείας αυτής θα στραφούν κατά εκείνων οι οποίοι την προβάλλουν: θα καταστεί δηλαδή προφανής η αντίθεση της εν λόγω διατάξεως προς τον κανόνα που διατύπωσε το Δικαστήριο με την απόφαση Just.

Δεν θεωρώ σκόπιμο να προχωρήσω πέρα από τις παρατηρήσεις αυτές όσον αφορά τον τρόπο κατά τον οποίο πρέπει να εφαρμοστεί η αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων. Στο εθνικό δικαστήριο απόκειται να ερμηνεύσει τη νομοθεσία του και να κρίνει αν και σε ποιο βαθμό αυτή παραβιάζει την εν λόγω αρχή υπό την έννοια που εξέθεσα ανωτέρω.

12. Κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, η υπεράσπιση της εταιρείας San Giorgio και ο εκπρόσωπος της Επιτροπής προέβαλαν επανειλημμένα ότι οι αποδεικτικοί κανόνες του άρθρου 19 έρχονται σε αντίθεση με την κοινοτική έννομη τάξη και για το λόγο ότι προσβάλλουν το δικαίωμα υπερασπίσεως. Παρατηρείται ότι η απαίτηση να προσκομίσει ο εισαγωγέας μόνο *έγγραφη* απόδειξη σχετικά με περιστατικά που συνέβησαν πριν από την έναρξη της ισχύος της εν λόγω διατάξεως, περιορίζει αδικαιολόγητα τις δυνατότητες του εισαγωγέα να αποδείξει ότι η επιβάρυνση δεν επερρίφθη. Διότι πρέπει πράγματι να υποτεθεί ότι μέχρι την εισαγωγή του νέου συστήματος ο εισαγωγέας δεν φρόντισε (διότι δεν υπήρχε λόγος) να αποκτήσει εκ των προτέρων τα έγγραφα που απαιτούνται για την απόδειξη την οποία τώρα καλείται να προσκομίσει.

Το παραπέμπον δικαστήριο δεν θίγει άμεσα το εν λόγω πρόβλημα· εφόσον όμως οι διάδικοι επανειλημμένα αναφέρθηκαν σε αυτό, νομίζω ότι πρέπει να προβώ στην εξέτασή του. Λέγω λοιπόν ότι η αιτίαση είναι βάσιμη. Δεν απαγορεύεται στο νομοθέτη να περιορίσει τα συνήθη αποδεικτικά μέσα και να ορίσει ότι ορισμένες απαιτήσεις πρέπει να επιδεικνύονται μόνο εγγράφως· δεν είναι όμως νόμιμο να προβαίνει σε τέτοια ρύθμιση αναδρομικά. Ορθά η εταιρία San Giorgio και η Επιτροπή προβάλλουν τις τεράστιες δυσκολίες που η μέθοδος αυτή δημιουργεί στους ενδιαφερόμενους. Στις παρατηρήσεις τους είναι δυνατό να προστεθεί και μία άλλη. Σύμφωνα με κανόνα πανάρχαιο και κοινό σε όλες τις έννομες τάξεις, στον προσφεύγοντα απόκειται να αποδείξει τα περιστατικά στα οποία στηρίζεται η απαίτησή του, στον δε καθού, που αρνείται τη συνδρομή τους ή προβάλλει ένσταση λόγω αποσβέσεως του δικαιώματος, απόκειται να αποδείξει τα περιστατικά εκείνα στα οποία στηρίζεται η ένστασή του. Εν προκειμένω αντίθετα, ο *Solvens* οφείλει να προσκομίσει αρνητική απόδειξη, πράγμα που καθεαυτό δεν καθιστά την εν λόγω απόδειξη παράνομη· αναμφισβήτητα όμως την καθιστά διπλά ασυνήθη και, μαζί με την αναδρομικότητα του κανόνα που την προβλέπει, εκμηδενίζει τη δυνατότητα υπερασπίσεως εκείνου που οφείλει να την προσκομίσει.

Ο εκπρόσωπος της ιταλικής κυβερνήσεως παρατηρεί ότι ο αστικός κώδικας υποχρεώνει τους επιχειρηματίες να διατηρούν τις λογιστικές εγγραφές· συνεπώς, οι ενδιαφερόμενοι οφείλουν να τηρούν τα αναγκαία έγγραφα βάσει κανόνων που ισχύουν από το 1942. Το επιχείρημα αυτό όμως δεν ευσταθεί για δύο τουλάχιστον λόγους:

α) διότι το πρόβλημα ετέθη γενικά (και δεν θα ήταν δυνατό να μην τεθεί έτσι). Κατά συνέπεια, δεν είναι δυνατό να επιλυθεί αναφορικά προς ειδικές διατάξεις ορισμένης εσωτερικής έννομης τάξης·

6) διότι, εν πάση περιπτώσει, οι προβλεπόμενες από το ιταλικό δίκαιο λογιστικές εγγραφές αφορούν τη δραστηριότητα της επιχειρήσεως και όχι την εξέλιξη της αγοράς, ενώ, όπως ανέφερα, αυτό ακριβώς είναι το πραγματικό πεδίο επί του οποίου η εν λόγω ρύθμιση καλεί τον *Solvens* να προσκομίσει την απόδειξη.

13. Για όλους τους ανωτέρω λόγους, προτείνω στο Δικαστήριο να δώσει τις ακόλουθες απαντήσεις στα ερωτήματα που υπέβαλε, υπό την ιδιότητά του ως ανακριτή, ο πρόεδρος του Tribunale του Trento με διάταξη της 23ης Ιουλίου 1982, που εξέδωσε στα πλαίσια της δίκης εταιρία San Giorgio SpA, επιχείρηση γαλακτοκομίας του Locate Triulzi, κατά Διοικήσεως οικονομικών της Ιταλικής Δημοκρατίας:

α) Ο κανονισμός 1430 του Συμβουλίου, της 2ας Ιουλίου 1979, περί της επιστροφής ως αχρεωστήτως εισπραχθέντων ή της διαγραφής χρέους εισαγωγικών ή εξαγωγικών δασμών, ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι δεν απαγορεύει στα κράτη μέλη να θεσπίσουν στις έννομες τάξεις τους — είτε όσον αφορά τις περιπτώσεις επιστροφής που προβλέπονται στον κανονισμό είτε όσον αφορά άλλες περιπτώσεις — ότι η επίρριψη της επιβαρύνσεως σε άλλα πρόσωπα του οικονομικού κυκλώματος αποτελεί λόγο αποσβέσεως του δικαιώματος επιστροφής·

6) Ο εθνικός νόμος που θέτει ως προϋπόθεση για την επιστροφή ορισμένων τελών που εισπράχθηκαν αχρεωστήτως από τη διοίκηση αντίθετα προς κοινοτικούς κανόνες (όπως, παραδείγματος χάριν, προκειμένου για επιβαρύνσεις ισοδυνάμου αποτελέσματος προς δασμούς) την απόδειξη — έστω και όχι αποκλειστικά έγγραφη — ότι τα εν λόγω τέλη δεν επερρίφθησαν σε άλλα πρόσωπα, είναι ασυμβίβαστος με την κοινοτική έννομη τάξη όταν η τιμή του προϊόντος στο οποίο αναφέρονται τα τέλη αυτά καθορίζεται υπό καθεστώς ελεύθερης αγοράς, διότι καθιστά πρακτικώς αδύνατη την άσκηση του δικαιώματος επιστροφής που στηρίζεται στο κοινοτικό δίκαιο·

γ) Ο εθνικός νόμος που προβλέπει τους ειδικούς αποδεικτικούς κανόνες οι οποίοι εκτέθηκαν ανωτέρω στο σημείο 6) μόνο όσον αφορά επιβαρύνσεις που εισπράχθηκαν αντίθετα προς κοινοτικούς κανόνες και δεν υπάγει στην ίδια ρύθμιση κάθε άλλο φόρο, δασμό ή επιβάρυνση που εισπράχθηκε αχρεωστήτως, είναι ασυμβίβαστος με το κοινοτικό δίκαιο διότι συνεπάγεται παραβίαση της αρχής της απαγορεύσεως των διακρίσεων. Χαρακτήρας ασυμβιβάστου υπάρχει κάθε φορά που το σύνολο των επιβαρύνσεων, των οποίων η επιστροφή ρυθμίζεται κατά τρόπο διαφορετικό και το οποίο περιλαμβάνει εν όλω ή εν μέρει τέλη που εισπράχθηκαν αντίθετα προς το κοινοτικό δίκαιο, δεν έχει πλαίσιο αρκετά ευρύ: παραδείγματος χάριν, όταν δεν περιλαμβάνει όλους τους εμμέσους φόρους ή το μεγαλύτερο τμήμα τους.